

INTERNET SA LJUDSKIM LIKOM - ZAJEDNIČKA ODGOVORNOST: GLOBALAN ETIČKI KODEKS ONLINE NOVINARSTVA

Dušan Babić

20. april 2004.

**(Posvećeno stogodišnjici rođenja Sean McBridea, tvorca *Puno glasova, jedan svijet*,
izvještaj iz 1980. godine)**

Prolog

Prije elaboracije pitanja koja se odnose na etiku online novinarstva, potrebno je ukratko objasniti zašto se ovdje spominje izvještaj iz 1980. godine *Puno glasova, jedan svijet*. Za manje obaviještene čitaoce, izvještaj UNESCO-a je bio inspirisan u ono vrijeme gorućim problemom uočljivog debalansa informacijskih i komunikacijskih tokova, te kako taj jaz prebroditi? Nerazvijene i zemlje u razvoju posebno su bile pogođene, ne samo zaostajanjem u komunikacijskom sektoru, već i šire. Zvuči poznato, ali šta se od tada bitno promijenilo?

Ništa. Ono što je rečeno na Svjetskom samitu UN o informacijskom društvu (WSIS), savršeno pristaje suštini poruke *Puno glasova, jedan svijet*, mada izvještaj nije mogao u cijelosti predvidjeti tehničke implikacije novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija (ICTs). Za ilustraciju samo jedna izjava: "Politička i moralna razvodnica mora biti premoštena prije digitalne razvodnice" (digital divide), rekao je predstavnik Svjetske asocijacije novinskih izdavača (WAN), što je apsolutno tačna opaska. Posljednje brojke ukazuju kako već pola milijarde ljudi na planeti imaju pristup Internetu, pa ipak, digitalna razvodnica se čak još uvijek širi! Otuda je licemjerno govoriti kako Internet proširuje demokratiju, dok istovremeno jedna trećina svjetske populacije nije nikada telefonirala, ili uz saznanje kako samo na njujorškom Menhetnu ima više telefonskih linija od cijelog afričkog kontinenta!

Blizu 1,5 milijarda ljudi u svijetu živi sa manje od dolara dnevno. Naravno, kao posljedica siromaštva, gotovo da su svi lišeni odlučivanja o stvarima od životne važnosti. Ublažiti siromaštvo podrazumijeva slobodan pristup informacijama. Bolje obaviješteni ljudi prave bolji izbor. Otuda, sloboda štampe nije luksuz. Ona predstavlja suštinu uravnoteženog razvoja. Kao javni korektiv, mediji omogućavaju artikulaciju različitih mišljenja o vladi i politici, te pomažu stvaranju konsensusa o značajnim ekonomskim, društvenim, kulturnim i srodnim pitanjima. Suština je umanjiti uočljiv

komunikacijski i digitalni jaz. U tom smislu, dokument *Puno glasova, jedan svijet* traži reafirmaciju u kontekstu novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija i njihovih socio-kulturnih uticaja.

Drugi gorući problem je – kako regulisati Internet? Prema određenim kompetentnim mišljenjima, cyberspace predstavlja avangardu promicanja ljudskih prava, u kontekstu širenja i snaženja slobode štampe. Naravno, to niko ne spori, ali Internet kao novi medij, mora uvažavati određene postulate tradicionalnog novinarstva, odnosno, nema apsolutne slobode izražavanja, uključujući i komunikaciju u cyberspaceu.

Dihotomija na crti – globalni Internet /lokalna regulativa

U ovom kontekstu veoma je ilustrativan slučaj Yahoo, francuski odjel, od prije otprilike tri godine, kad je francuski sud zabranio prodaju nacističkih znamenja preko Yahoo portala, uz obrazloženje kako to predstavlja «uvredu francuskom kolektivnom sjećanju». Mnogi zaštitnici medijskih sloboda i ljudskih prava ovo su okvalifikovali kao kapitulaciju Yahooa, mada su pri tome zanemarili činjenicu kako i pretraživanje može predstavljati akt uvrede, kao što je traganje za dječijom pornografijom. Ukratko, ostvarivanje slobode izražavanja je striktno povezano sa obavezama i odgovornostima. To takođe znači kako i Internet provajderi (ISPs) moraju biti odgovorni za izložene sadržaje. Naravno, postavlja se drugo pitanje: čija će se pravila uvažavati, ili preovladavati u cyberspaceu? Na primjer, ono što je nelegalno u jednoj zemlji, može biti legalno u drugoj.

Uvaženi kolega Jonathan Zittrain, sa Berkmanovog centra za internet i društvo, Pravni fakultet Harvard, takođe je bio opterećen globalno/lokalnom medij/zakon dihotomijom, u smislu, kako pomiriti ili redukovati probleme u kontekstu saznanja kako je Internet globalan, a nametanje zakona lokalni problem? «Ove dileme oko jurisdikcije i upravljanja Internetom brišu prvobitno slavljene aspekte Interneta kao globalnog fenomena, suočavajući sve nas sa kontroverzama oko budućnosti Interneta», napisao je Zittrain u jednom od svojih brojnih originalnih tekstova o temi regulacija komunikacija u cyberspaceu.

Čini se kako moramo prihvatiti kohabitaciju – lagane regulacije i lagane cenzure, bez obzira što ovo može zazvučati duboko neprofesionalno, pa čak i neetično, ali to je jednostavno *realpolitika*. Ovo iziskuje kraće objašnjenje.

Stari novinarski credo, «izvještavati činjenice», može se prihvatiti samo uopšteno, što podrazumijeva kako se širi kontekst priče mora uvažavati. Izvještavati o činjenicama obično znači sažimanje činjenica/priče kako bi bila jasnija, ali učiniti nešto jasnijim često znači izvitoperiti, što je samo korak do dezinformisanja. To je upravo bio ključni razlog za uvođenjem jasne razlike između vijesti i mišljenja, što je ugrađeno u sve novinarske kodekse. Nažalost, za sada, to je samo jedan etički postulat, koji se nije mogao uklopiti u ovaj kompleksan i nesavršen svijet. Ovo je posebno značajno u kontekstu distribucije sadržaja digitalnim putem. Činjenica kako danas praktično svako može distribuisati sadržaj digitalnim putem, dakle online i uz niske troškove, sugerira proces

decentralizacije masovnih medija, što bi trebalo prihvatiti kao pozitivan trend ka demokratizaciji, ali istovremeno na tom putu stoje brojne zamke, naročito na crti - odgovorno novinarstvo prema neodgovornom novinarstvu. Bitno je takođe shvatiti kako konvergencija medija može istovremeno biti oslobađajuća i prijeteća.

Ko je online novinar?

U ovom informacijskom dobu svako može obavljati funkciju novinara. World Wide Web omogućava svakom, bilo gdje i blagovremeno da plasira informaciju, komentar, mišljenje, sliku, etc., što je dostupno gotovo istovremeno u cijelom svijetu. Ali, to takođe znači mogućnost plasiranja jezika mržnje. Ako je to tako, onda moramo voditi računa - ko se zove novinarom? A tu je upravo etički kodeks ključni parametar.

Kako je malo vjerovatno postići saglasnost oko globalne regulacije Interneta, odnosno čiju jurisdikciju primjeniti, bilo bi dobro barem pokušati stvoriti neku vrstu globalnog kodeksa online novinarstva. Da razjasnimo, to ne znači težnju ka nekoj generalnoj etičkoj regulaciji komunikacija u cyberspaceu, ili unutar Interneta, već striktno redukovano na online novinarstvo. Pa ipak, i samo-regulacija u ovoj veoma redukovanoj formi komunikacija, kao što je online novinarstvo, može zazvučati kao utopijski poduhvat.

Prvi korak bi predstavljao izrada jednog krovnog kodeksa ponašanja, izvedenog uglavnom iz postojećih kodeksa primjenljivih na tradicionalne medije, postupnom tehnikom, uz uvažavanje određenih specifičnosti online novinarstva.

Veoma je važno shvatiti razliku između etike i zakona. Da podsjetimo, uprkos činjenici kako su mnogi ključni zakoni bazirani na etičkim principima, tačnije, izvedeni su iz religijskih kanona, nažalost, u stvarnosti, mnogi ne-etički potezi su savršeno legalni! Stoga, u redukovanoj definiciji, etički su moralni kodeksi koje ljudi treba da uvažavaju. Nužno je takođe naglasiti, kako se etički principi značajno razlikuju u kulturama i tradicijama. Kako god, moralni principi koje uvažavamo (dio Zapadne civilizacije), počivaju na judeo-hrišćanskoj tradiciji. Da li to znači kako takve moralne principe moraju obavezno prihvatiti i ostali? Naravno, ne. Ako je tako, te ako je konsensus moguć po osnovnim etičkim principima u novinarstvu, generelano posmatrano, onda bi to predstavljalo jedan značajan korak ka uvođenju procesa samo-regulacije online novinarstva.

Iako je online novinarstvo još uvijek nerazvijeno, ipak već igra sve naglašeniju ulogu, što znači da treba biti na odgovarajući način samo-regulisano. Nužno je naglasiti kako samo-regulacija medija u svijetu još uvijek ne funkcioniše, ali upravo imajući u vidu značaj novog medija, te kako se svijet sužava zahvaljujući novim informacijskim i komunikacijskim tehnologijama, komunikacija u cyberspaceu traži odgovarajuću samo-regulaciju. Naravno, samo-regulacija medija ne isključuje klasičnu regulaciju. Već spomenuta kohabitacija bila bi u korist i onih u cyberspaceu i onih još izvan njega.

Bitna je poruka, a ne medij

Savršeno je jasno kako regulacija generalno zaostaje za tehnologijom, naročito ne drži korak sa novim informacijskim i komunikacijskim tehnologijama. Ako je tako, polazna premisa glasila bi – ono što je nelegalno u tradicionalnim medijima (offline), treba biti nelegalno i online. Nema potrebe mistifikovati novi medij. Bez obzira na primjenjene komunikacijske tehnologije, bitna je poruka a ne medij koji je posreduje!

«Medij je poruka», glasi kulturna izreka Marshalla McLuhana, skovana 1964. godine, te utkana u njegovoj knjizi «Razumijevanje medija: Produžetak čovjeka», predstavljala je zagonetnu sintagmu decenijama, jer autor nije mislio doslovno – «medij je poruka». Kovanicu je stavio u kontekst saznanja kako medij oblikuje i kontroliše ponašanje ljudi. Zapravo, McLuhan je bio impresioniran novim medijem, televizijom, u prvom redu, dodajući kako svaki novi medij razvija kod publike više naklonost prema novom mediju, nego prema sadržaju kojeg taj medij posreduje. To je stoga što tehnološke promjene direktno utiču na kulturne promjene, koje su od ključnog značaja za naše vrijeme, a to se u prvom redu odnosi na promjene unutar novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija. U slučaju Interneta, nije u pitanju tehnologija, *per se*, već način kako se ona koristi. Otuda online novinarstvo mora posebno izoštriti osjećaj odgovornosti, upravo imajući u vidu snagu novog medija.

U fokusu: *Mein Kampf* – lakmus test demokratije i odgovornosti

Primjer datira iz marta 2002. godine, kad je Michal Zitko bio suočen sa mogućom zatvorskom kaznom radi objavljivanja češkog izdanja Hitlerovog *Mein Kampf*, jer je to predstavljalo kršenje češkog krivičnog zakona. Aktivisti zaštite ljudskih i građanskih prava širom svijeta oštro su osudili taj čin, tvrdeći kako je *Mein Kampf* lako dostupan u demokratskim zemljama, dodajući kako se besplatno može skinuti s Interneta. Rašireno obrazloženje je bilo takođe kako ta knjiga predstavlja značajno istorijsko štivo u istraživanju korijena nacizma i holokausta.

Norman Cousins, američki publicista i pisac (1915-1990), okvalifikovao je *Mein Kampf* « kao ubjedljivo najefektniju knjigu dvadesetog vijeka (za mnoge kompetentne ljude to je najrazornija knjiga svih vremena)... Za svaku riječ u *Mein Kampfu* 125 ljudi je likvidirano, za svaku stranicu 4,700, za svako poglavlje više od 1,2 miliona ljudskih života».

Sa početkom Drugog svjetskog rata, pet miliona primjeraka je distribuisano samo u Njemačkoj. Ako zanemarimo činjenicu kako je to loše napisana knjiga, zapravo izdeklamovana, jer ju je Hitler diktirao Rudolfu Hessu, svom ćelijskom kompanjonu, ona je ipak plijenila emocije njegovih sunarodnika i predstavljala političku bibliju velike većine njemačkog naroda. Osim toga, ključni dokument post-ratne Evrope, Evropska konvencija o ljudskim pravima, bila je inspirisana zastrašujućim događajima koje je Evropa iskusila upravo kao rezultat poruka *Mein Kampfa*. Ako smo spremni poštovati Konvenciju i ostala bazična međunarodna dokumenta iz oblasti ljudskih prava i

građanskih sloboda, onda kao civilizovani ljudi moramo čuvati *Mein Kampf* na policama referentnih odjela biblioteka, sa vidljivo utisnutim na svakom primjerku: «Ne iznositi iz ove prostorije», što bi predstavljalo jasan znak našeg dostojanstva i civilizovanosti, te punog poštovanja miliona ubijenih. Ukratko, *Mein Kampf* treba posmatrati kao lakmus test demokratije i odgovornosti.

Kako kreirati online referentni odjel ne bi trebalo predstavljati problem za web mastere i slične profile. «To bi predstavljalo poziv za cenzuru u cyberspaceu», kazaće mnogi čitajući ove redove. Moguće, ali i tako ne uživamo neograničenu slobodu tradicionalnih media. Zašto bi takvu slobodu uživali online?

Epilog

O samoj ideji globalnog medijskog kodeksa raspravljalo se s vremena na vrijeme i ranije, ali je bivala odbijana gotovo jednoglasno. Slično se dešavalo s regionalnim inicijativama, ili u pokušaju izrade jednog pan-evropskog, ili pan-američkog, ili pan-azijskog, ili pan-pacifičkog kodeksa. Iznenaduje kako su novinarske zajednice takva nastojanja okvalifikovala kao lošom idejom, a u nekim slučajevima i kao opasnom idejom?!

Čini se ipak kako su glavna izvorišta otpora mogućoj kreaciji jednog globalnog medijskog etičkog kodeksa, samoregulaciona tijela, poznatija kao savjeti za štampu. Naime, podstican je nekakav iracionalan strah kako bi globalan savjet za štampu mogao imati prekomjerne ovlasti, kao neka vrsta novinarskog politburoa, što je čist nonsens.

Jedan drugi strah je povezan s inicijativama kreiranja jedinstvenog samo-regulacionog tijela odgovornog za elektronske i štampane medije, najprije na državnom nivou, što bi moglo poslužiti kao formula za moguću kreaciju jednog regionalnog samoregulacionog tijela, a onda i šire, što bi uključivalo i regulaciju Interneta. Ovo bi istovremeno i postupno eliminisalo praksu čvršće regulacije radija i televizije.

Transnacionalni samoregulacioni mehanizam mogao bi postati realnost, ali to iziskuje snažnu podršku s mnogih strana, na nacionalnom i regionalnom nivou. Međunarodna federacija novinara (IFJ) je na prvom mjestu, zatim Svjetska asocijacija Savjeta za štampu (WAPC) mogla bi imati ključnu ulogu, s obzirom da okuplja regionalne asocijacije iz Evrope, Azije, Okeanije, Afrike i obje Amerike; WAPC bi mogao biti prava adresa za intenzivne pripremne radnje, uključujući i pisanje nacрта globalnog medijskog etičkog kodeksa.

Kao zaključak, zalaganje za *Etički globalni kodeks online novinarstva*, ne znači nekakav sektaški pristup, već jednostavno pokušaj da se krene sa jednom globalnom idejom, koja bi jednog dana mogla evoluirati u održiv sistem samo-regulacije medija u svijetu.

*Napomena: Tekst predstavlja neznatno izmijenjenu verziju, prilagođenu za online publikaciju, prezentacije koju je autor imao na Internet Forumu, održanom u Varšavi, 26. i 27. marta 2004. godine. Za detaljnije informacije: www.safer-internet/pconference.asp

---

Dušan Babić, istraživač i analitičar medija, Media Plan Institut, Sarajevo. © Media Online 2004. All rights reserved.